

دانشگاه شهید بهشتی

۱۳۷۸ / ۹ / ۲۰

دانشکده حقوق

پایان نامه تحصیلی جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد حقوق جزا و

جرم شناسی

عنوان

آدم ربایی در حقوق جزای ایران

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر نوربها

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر کوشا

۱۴۹۳۷

نگارش: همایون غفاری

سال تحصیلی: ۱۳۷۷ - ۱۳۷۶

۲۷۲۵۷

تقدیر و تشکر

بدینوسیله از زحمات، رهنمودها و همکاریهای مفید و ارزشمند جناب آقای دکتر نوریها که بعنوان استاد راهنما، اینجانب را در انجام این تحقیق همراهی فرمودند و جناب آقای دکتر کوشا استاد مشاورم که همواره از راهنماییهای صمیمانه ایشان برخوردار بوده‌ام و جناب آقای دکتر حسینی که بذل عنایت فرموده داوری این پایان نامه را پذیرفته‌اند تقدیر و تشکر می‌نمایم.

۲۷۲۵۷

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه
۳.....	۱- مفهوم آزادی و ارزش و اهمیت آن
۸.....	۲- اهمیت موضوع آدم ربایی
۲۱.....	۳- جایگاه آدم ربایی در تقسیم بندیهای متداول جرائم
۲۳.....	۴- روش تحقیق در این پایان نامه
۲۴.....	۵- موضوع پایان نامه حاضر و چگونگی ارائه مطالب
۲۶.....	بخش اول - بررسی عناصر متشکله جرم آدم ربایی
۲۶.....	فصل اول - آدم ربایی ساده
۲۷.....	مبحث اول - تعریف
۲۹.....	مبحث دوم - ربودن طفل تازه متولد شده
۲۹.....	گفتار اول - لزوم اعلام ولادت طفل و ضمانت اجرای آن
۲۹.....	الف) لزوم اعلام ولادت طفل
۳۰.....	ب) ضمانت اجرای عدم اعلام ولادت طفل
۳۱.....	گفتار دوم - عناصر تشکیل دهنده جرم ربودن طفل تازه متولد شده
۳۱.....	الف) عنصر قانونی
۳۵.....	ب) عنصر مادی
۳۶.....	۱- وجود طفل تازه متولد شده

- ۳۸ ..... ۲- فعل رباینده
- ۳۹ ..... (ج) عنصر روانی
- مبحث سوم - ربودن اشخاص دارای سن پانزده سال تمام و
- ۴۰ ..... بیشتر
- ۴۱ ..... گفتار اول - عناصر تشکیل دهنده این جرم
- ۴۱ ..... الف) عنصر قانونی
- ۴۸ ..... ب) عنصر مادی
- ۴۹ ..... ۱- وجود شخص ربوده شده
- ۵۱ ..... ۲- فعل رباینده
- ۵۴ ..... (ج) عنصر روانی
- ۵۵ ..... گفتار دوم - نقش و تأثیر انگیزه در آدم ربایی
- ۵۷ ..... الف) در مقررات جزائی سابق ایران
- ۶۱ ..... ب) در مقررات جزائی فعلی ایران
- ۶۲ ..... فصل دوم - آدم ربایی توأم با کیفیات مشدده
- ۶۳ ..... مبحث اول - آدم ربایی مشدد در مقررات جزائی سابق ایران
- گفتار اول - ربودن طفلی که به سن پانزده سال تمام نرسیده
- ۶۳ ..... است
- الف) ورود آزار یا آسیب جسمانی یا روانی یا حیثیتی به
- ۶۵ ..... طفل
- ۶۶ ..... ب) وقوع فوت یا ناپدید شدن طفل
- ج) ربودن طفل به قصد ارتکاب اعمال منافی عفت و یا

- ازدواج ۶۷
- گفتار دوم - ربودن اشخاص دارای سن پانزده سال تمام و
بیشتر ۷۰
- الف) ورود آزار یا آسیب جسمانی یا روانی یا حیثیتی به
شخص ۷۰
- ب) وقوع فوت یا ناپدید شدن شخص ۷۰
- ج) ربودن شخص به قصد ارتکاب اعمال منافی عفت و یا
ازدواج ۷۱
- گفتار سوم - آدم‌ربایی با وسیله نقلیه ۷۲
- مبحث دوم - آدم‌ربایی مشدد در مقررات جزائی فعلی ایران .. ۷۳
- گفتار اول - ربودن اشخاص دارای سن کمتر از پانزده سال تمام ۷۴
- گفتار دوم - ربودن اشخاص با وسیله نقلیه ۷۴
- گفتار سوم - ربودن اشخاص توأم با ایراد آسیب جسمی یا
حیثیتی ۷۴
- نتیجه‌گیری ۷۷
- بخش دوم - واکنش اجتماعی در قبال آدم‌ربایی و مباحثی پیرامون آن ۷۹
- فصل اول - مجازات ۷۹
- مبحث اول - مجازات اصلی ۷۹
- گفتار اول - در قوانین جزائی سابق ایران ۸۰
- الف) در قانون مجازات عمومی مصوب سال ۱۳۰۴ ... ۸۰
- ب) در قانون تشدید مجازات رانندگان متخلف مصوب

- سال ۱۳۳۵ ..... ۸۳
- ج) در قانون تشدید مجازات ربایندگان اشخاص مصوب
- سال ۱۳۵۳ ..... ۸۳
- گفتار دوم - در قوانین جزائی کنونی ایران ۸۵
- الف) مبانی فقهی قوانین جاری ۸۵
- ب) در قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) مصوب سال ۱۳۶۲
- ۹۱
- ج) در قانون مجازات اسلامی بخش تعزیرات و مجازاتهای
- بازدارنده مصوب سال ۱۳۷۵ ..... ۹۲
- مبحث دوم - مجازاتهای تبعی، تکمیلی و تتمیمی ۹۷
- گفتار اول - مجازاتهای تبعی و تکمیلی ۹۷
- گفتار دوم - مجازاتهای تتمیمی ۱۰۴
- فصل دوم - مباحثی پیرامون آدمربایی ۱۰۵
- مبحث اول - شروع به جرم ۱۰۵
- گفتار اول - مفهوم شروع به جرم ۱۰۶
- گفتار دوم - کیفر شروع به آدمربایی ۱۰۹
- مبحث دوم - معاونت در ارتکاب جرم ۱۱۲
- گفتار اول - تحریک به ارتکاب آدمربایی ۱۱۴
- گفتار دوم - کیفر معاون جرم ۱۱۵
- مبحث سوم - تغییر در مجازات آدمربایی ۱۱۷
- گفتار اول - تخفیف مجازات ۱۱۸

۱۱۹	الف) کیفیات مخففه قانونی
۱۲۱	ب) کیفیات مخففه قضائی
۱۲۵	گفتار دوم - تعلیق اجرای مجازات
۱۳۰	نتیجه گیری
۱۳۲	نتیجه گیری کلی
۱۳۶	فهرست منابع و مآخذ
	ضمائم

مقدمه

ارتکاب جرم از ناحیه مجرم که مبین حالت ستیزه و ناسازگاری وی با جامعه و هنجارهای مورد قبول آن است، نظم و امنیت اجتماعی را دچار مخاطره می‌نماید و یکی از جرائمی که از قدیم الایام مبتلابه جوامع بوده، بزه آدم‌ربایی است. آدم‌ربایی همانند بسیاری دیگر از جرائم علاوه بر ایجاد تشویش و دلهره در مجنی علیه، اقارب وی و سایر اعضای جامعه، این نگرانی را در دل کسانی که از وقوع آن اطلاع یافته‌اند نیز ایجاد می‌کند که مبدا خود آنها یا نزدیکانشان در آینده‌ای نه چندان دور در معرض ارتکاب این جرم قرار گیرند.

دستگیری شخصی به نام غلامرضا خوشرو کردن کردیه در تیرماه سال ۱۳۷۶ در تهران که متهم به ربودن زنان و دختران بی‌گناه شده بود در طول محاکمه وی و مدتهای مدیدی پس

از صدور و اجرای حکم اعدام موجی از اضطراب و نگرانی در کل کشور و به خصوص در شهر تهران ایجاد کرده بود.

«براساس گزارش روزنامه‌ها متهم که در تمامی آنها قاتل و جنایتکار نامیده می‌شد با استفاده از اتومبیل‌های سرقتی، در پوشش مسافرکشی طعمه‌های خود را شکار می‌کرد و پس از تجاوز، آنها را به قتل می‌رساند و لوازم و اموال آنها را بر می‌داشت و در اغلب موارد برای این که آثاری از جنایت باقی نماند، بدن مقتولان را با بنزین به آتش می‌کشید.»^(۱)

همچنین «یکی از خطرناکترین جرائم از نظر نظام‌های جزائی کشورهای غربی جرم بچه دزدی است. رنج و عذاب مادری که کودکش را ربوده‌اند و احساس ترس و وحشتی که این جرم در سایر پدران و مادران ایجاد می‌کند غالب کشورهای غربی را وادار کرده است که مجازات‌هایی سنگین برای بچه دزدان تعیین کنند.»^(۲)

آدم‌ربایی در قرن حاضر جنبه بین‌المللی یافته است. «امروزه حتی باندهای بین‌المللی، اطفال به خصوص دختران کوچک را می‌ربایند و آنها را برای استفاده نامشروع در آینده تربیت می‌کنند.»^(۳)

یکی از مهمترین باندهای بین‌المللی که آدم‌ربایی جزء اعمال تبه‌کارانه متداول آن به شمار می‌آید باند مافیا می‌باشد. «مافیای سیسیلی یک نهاد روستائی نیمه صنعتی بود ولی اکنون در محیط خیلی پیشرفته شهری و صنعتی تبدیل گردید. اگر روابط مافیا با سیسیلیها و ایتالیائیها بر اساس روابط سنتی بوده است. اکنون تابع روابط بوروکراسی و برپایه تخصص و سلسله مراتب مقامات رسمی و سیستم ضوابط و هنجارها و انضباط شدید است و روابط و

۱- مجله ماهنامه حقوق و اجتماع: شماره سوم، ص ۲۶

۲- صناعی، پرویز: حقوق جزای عمومی، جلد اول، ص ۱۹

۳- گرامی، محمود: مقاله راجع به آدم دزدی، مهنامه قضائی، شماره ۱۴، ص ۶۴

ملاحظات شخصی در آن راه ندارد. مافیا هر عضوی را در تخصص خودش به کار می‌گمارد. چنین تخصصهایی شامل آدمکشی حرفه‌ای، آتش‌سوزی، آدم‌ربایی، باجگیری، قاچاق مواد مخدر، جیب‌بری، اداره قمارخانه‌ها و غیره می‌باشد.»^(۱)

اخیراً یعنی در تابستان سال ۱۳۷۷ نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران دست به کار بسیار جالب و سودمندی زد که عبارت بود از چاپ کتابچه‌ای تحت عنوان «دانستیهای انتظامی خانواده». این کتابچه که حاوی اطلاعاتی راجع به نحوه ارتکاب پاره‌ای جرائم و روشهای پیشگیری از وقوع آنها و نحوه پیگیری جرائم واقع شده می‌باشد به صورت رایگان در اختیار مردم قرار داده شده است و اولین قسمت آن در ۱۵ صفحه به جرم آدم‌ربایی اختصاص یافته که همین امر مبین شیوع این جرم در ایران می‌باشد.

بنابراین شناخت جنبه‌های حقوقی این جرم و مطالعه ارکان تشکیل دهنده آن و بررسی واکنش اجتماعی در قبال این بزه و مقایسه مقررات قانونی مربوط به آدم‌ربایی بین قوانین سابق و لاحق و نیز مطالعه حقوق کشورهای دیگر در این زمینه ضروری به نظر می‌رسد. قبل از ورود در ماهیت بزه آدم‌ربایی و تجزیه و تحلیل ارکان متشکله آن، شناخت مفهوم آزادی ضروری بنظر می‌رسد، زیرا آدم‌ربایی جرمی است که به یکی از مهمترین حقوق انسانی یعنی آزادی فردی خلل وارد می‌نماید. آنگاه از جهات گوناگون به اهمیت موضوع آدم‌ربایی توجه می‌کنیم و سپس با تعریف این جرم و تفکیک آن از مفاهیم مشابه جایگاه این بزه را در تقسیم‌بندی‌های متداول تعیین خواهیم کرد. سرانجام با بیان روش تحقیق در رساله حاضر و مشکلات موجود به ذکر نحوه ارائه مطالب پرداخته و مقدمه را به پایان می‌بریم.

۱- مفهوم آزادی و ارزش و اهمیت آن

۱- کی‌نیا، مهدی: مبانی جرم‌شناسی، جلد دوم، ص ۳۵۸

۱- مفهوم آزادی و ارزش و اهمیت آن

از آزادی تعاریف مختلفی توسط اندیشمندان ارائه شده است از جمله اینکه: «آزادی عبارت از این است که اشخاص بتوانند هر کاری را که صلاح و مقتضی بدانند انجام دهند مشروط بر اینکه اقدامات و عملیات آنها صدمه‌ای به حقوق دیگران وارد نساخته و با حقوق جامعه منافات نداشته باشد و الا آزادی منتج به هرج و مرج خواهد گردید.»^(۱)

به نظر مونتسکیو: «آزادی عبارت از این است که انسان حق داشته باشد هر کاری را که قانون اجازه داده و می‌دهد بکند و آنچه که قانون منع کرده و صلاح او نیست مجبور به انجام آن نگردد.»^(۲)

برخی نیز معتقدند: «آزادی عبارت از نبودن مانع در سر راه اندیشه درست و اعمال شایسته است.»^(۳)

در عین حال به منظور شناخت انواع آزادی‌های انسانی تقسیم‌بندی‌های گوناگون ارائه شده است. از جمله: «۱- آزادی شخصی ۲- آزادی فکری ۳- آزادی سیاسی ۴- آزادی مدنی ۵- آزادی دینی»^(۴)

عده‌ای دیگر بر این عقیده‌اند که: «... در جهان امروز، مهمترین حقوق فردی و آزادیهای مندرج در شبکه حقوق داخلی کشورها به شرح زیر است: ...»

الف) آزادیهای مربوط به اعمال فردی (ج) آزادیهای تجمع

ب) آزادیهای اندیشه (د) آزادیهای اقتصادی و اجتماعی»^(۵)

۱- قاسم‌زاده، قاسم: حقوق اساسی، چاپ ششم، ص ۲۲۴

۲- مونتسکیو: روح القوانین، چاپ هفتم، ص ۲۹۴

۳- قربانی، زین‌العابدین: اسلام و حقوق بشر، چاپ چهارم، ص ۱۸۵

۴- قربانی، زین‌العابدین: مأخذ پیشین، ص ۱۸۵

۵- قاضی، ابوالفضل: حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، جلد اول ص ۶۵۴

بعضی نیز آزادی را دارای اقسام ذیل می‌دانند:

- «۱- آزادی فردی
۶- آزادی مطبوعات
- ۲- مصونیت منزل
۷- آزادی اجتماعات
- ۳- حق تملک اموال منقول و غیر منقول
۸- آزادی تشکیل انجمن
- ۴- آزادی شغل و کار
۹- آزادی مخابرات پستی و تلگرافی
- ۵- آزادی عقاید سیاسی و مذهبی
۱۰- آزادی تعلیم و تربیت.»^(۱)

از میان اقسام آزادی، علی‌الاصول آدم‌ربایی در وهله نخست به سلب آزادی شخصی مجنی علیه می‌انجامد. بنابراین ضرورت دارد منظور از آزادی شخصی را نیز بررسی کنیم. عده‌ای معتقدند: «منظور از آزادی شخصی این است که هر کسی حق دارد همانطور که خدا او را آزاد آفریده و به او اختیار داده است، سرنوشت زندگی‌اش را شخصاً تعیین کند و تحت نفوذ جائزانه دیگران قرار نداشته باشد.»^(۲)

از دیدگاه دیگری: «منظور از آزادی تن، منع تملک انسان و تحریم کار اجباری است.»^(۳) و سرانجام برخی نیز اساس آزادیهای مربوط به اعمال فردی را چنین می‌دانند: «اساس این گونه آزادیها، حقوق افراد در زمینه آزادیهای فیزیکی است. باید امنیت افراد به طرزی تأمین شود که احساس دلهره و اضطراب از بازداشت‌های خودسرانه، آنان را دائماً در معرض شکنجه‌های روحی قرار ندهد. به هر جا که مایل باشند بروند و هر مسکنی را که می‌خواهند برای خود برگزینند و در چهار دیوار خانه خود از آرامش برخوردار باشند و...»^(۴)

در خصوص ارزش و اهمیت آزادی یکی از مؤلفین حقوق اساسی بیان زیبایی دارد. وی

۱- قاسم‌زاده، قاسم: همان مأخذ، ص ۲۲۴

۲- قربانی، زین‌العابدین: همان مأخذ، ص ۱۸۶

۳- بوشهری، جعفر: حقوق اساسی، چاپ هفتم، ص ۶

۴- قاضی، ابوالفضل: همان مأخذ، ص ۶۵۴

می‌نویسد: «آزادی، از مقوله حقوق موضوعه نیست تا انسانی به انسان دیگر عطاء کند. از مختصات حقوق موضوعه، قطع نظر از هر تعریف و حد و رسمی، آن است که جامعه آنها را بشناسد و در یکی از منابع حق آنها را تأسیس، یا بر آنها صحه بگذارد. در حالی که آزادی جزء طبیعت آدمی و از جمله حقوق طبیعی اوست اعم از این که دولت و حکومتی آن را بشناسد یا نه. جامعه به منظور حفظ خود و تأمین انتظامات می‌تواند، حدود و شرایطی در استفاده از آزادی مقرر دارد، لیکن ایجاد تزلزل در اساس و پایه آن از حدود صلاحیت دولت، حکومت و جامعه خارج است.»^(۱)

در کلام مبارک ائمه معصومین علیهم‌السلام نیز می‌توان به ارزش آزادی پی برد. از جمله از امام علی (ع) نقل شده که آن حضرت (ع) فرمودند:

«الناس كلُّهم أحراراً إلا من أقرَّ على نفسه بالعبودية. یعنی تمام مردم آزاد آفریده شده‌اند مگر کسانی که از روی اختیار بردگی را برای خود پذیرفته‌اند.»^(۲)

همچنین آن حضرت (ع) خطاب به فرزند برومندشان حضرت امام حسن مجتبی (ع) فرموده‌اند:

«لا تكن عبدَ غيرِكَ وَ قَدْ جَعَلَكَ اللَّهُ حُرّاً. خود را برده دیگران مساز زیرا خدا ترا آزاد آفریده است.»^(۳)

سازمان ملل متحد در موارد متعدد به مقوله آزادی و ارزش و اهمیت آن توجه کرده است. به عنوان مثال ماده ۱ اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ مقرر می‌دارد: «تمام افراد بشر آزاد به دنیا می‌آیند و از لحاظ حیثیت و حقوق با هم برابرند. همه دارای عقل و وجدان

۱- بوشهری، جعفر: همان مأخذ، ص ۶

۲- قربانی، زین‌العابدین: همان مأخذ، ص ۱۹۰

۳- قربانی، زین‌العابدین: مأخذ پیشین، ص ۱۹۰

در بند ۱ ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶ سازمان ملل متحد آمده است: «هر کس حق آزادی و امنیت شخصی دارد. هیچ کس را نمی‌توان خودسرانه (بدون مجوز) دستگیر یا بازداشت (زندانی) کرد. از هیچ کس نمی‌توان سلب آزادی کرد مگر به جهات و آئین دادرسی مقرر به حکم قانون.»

در قوانین اساسی بسیاری از کشورها به مسأله آزادی توجه خاص بعمل آمده است. به عنوان مثال، اصول بیست و چهارم، بیست و ششم و بیست و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸ شمسی به آزادیهای گوناگون از جمله آزادی بیان برای مطبوعات، آزادی فعالیت برای احزاب، جمعیتها و ... و نیز آزادی تشکیل اجتماعات و راه پیمائی اختصاص دارند.

اصل بیست و دوم نیز صراحتاً مقرر داشته: «حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز می‌کند.»

در اصل نهم متمم قانون اساسی مشروطه مصوب ۱۲۸۶ شمسی چنین آمده بود: «افراد مردم از حیثیت جان و مال و مسکن و شرف محفوظ و مصون از هر نوع تعریض هستند و متعرض احدی نمی‌توان شد مگر به حکم و ترتیبی که قوانین مملکت معین می‌نماید.»^(۱)

اصل دوم قانون اساسی فرانسه مصوب ۱۹۴۶ آزادی را یکی از سه شعار جمهوری دانسته است: «... شعار جمهوری، آزادی، برابری، برادری است.»^(۲)

اصل هفتاد و یکم قانون اساسی دانمارک مصوب ۱۹۵۳ در حمایت از آزادیهای فردی مقرر داشته:

«۱- آزادهای فردی مصون از تعرض است. هیچیک از اتباع دانمارک را نمی‌توان بخاطر

۱- کمانگیر، احمد: مجموعه قوانین اساسی، جزائی، ص ۱۱

۲- قانون اساسی فرانسه: از انتشارات اداره کل قوانین و مقررات کشور، چاپ اول.

اعتقادات سیاسی یا مذهبی و یا اصل و نسب از آزادی محروم نمود.

۲- افراد از آزادی محروم نمی‌شوند مگر به موجب قانون...»^(۱)

فصل سوم از قانون اساسی ژاپن مصوب ۱۹۴۶ به حقوق و تکالیف مردم اختصاص دارد. اصل سی و یکم در فصل مذکور چنین بیان می‌کند: «هیچ کس از حق حیات و آزادی محروم نخواهد شد و مجازات جرائم صرفاً طبق آئین دادرسی مقرر در قانون اعمال خواهد شد...»^(۲)

اصل سی و هفتم قانون اساسی چین مصوب ۱۹۸۲ در حمایت از آزادی فردی چنین مقرر می‌دارد: «آزادی فردی از تعرض مصون است... محرومیت و محدودیت اشخاص از آزادی فردی از طریق بازداشت و یا سایر وسائل ممنوع بوده و بازجوئی غیرقانونی از افراد مجاز نمی‌باشد.»^(۳)

حمایت از آزادی اشخاص در قوانین عادی نیز ملاحظه می‌شود، از آن جمله است ماده ۵۷۰ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازاتهای بازدارنده) مصوب ۱۳۷۵/۳/۲ که مقرر می‌دارد: «هر یک از مقامات و مأمورین دولتی که برخلاف قانون آزادی شخصی افراد ملت را سلب کند یا آنان را از حقوق مقرر در قانون اساسی محروم نماید علاوه بر انفصال از خدمت و محرومیت سه تا پنج سال از مشاغل دولتی به حبس از شش ماه تا سه سال محکوم خواهد شد.»

۲- اهمیت موضوع آدمربایی

شاید به جرأت بتوان ادعا کرد که پس از قتل عمد، آدمربایی یکی از مهمترین جرائم علیه اشخاص می‌باشد. جامعه بشری از قدیم الایام با این معضل روبرو بوده و هست و همواره در

۱- قانون اساسی دانمارک: از انتشارات اداره کل تنقیح و تدوین قوانین، چاپ اول.

۲- قانون اساسی ژاپن: مأخذ پیشین، چاپ اول.

۳- قانون اساسی چین: از انتشارات اداره کل قوانین و مقررات کشور، چاپ اول.